

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

KAREL VÁCLAV RAIS VE FONDECH HLINECKÉHO MUSEA

Vedoucí práce: prof. PhDr. Dalibor Tureček, CSc.
Autor práce: Martina Šallyová
Studijní obor: specializace v pedagogice - ČJu - AJu
Ročník: 3.

2013

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou Univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 11/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích 20. června 2013

Martina Šallyová

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucímu své práce prof. PhDr. Daliboru Turečkovi, CSc. za jeho čas, trpělivost a užitečné rady, které mi uděloval na konzultacích. Dále bych chtěla poděkovat panu Josefu Vaňáčovi, Jiřímu Vaňkovi a Městskému muzeu a galerii v Hlinsku za možnost nahlédnutí do archivů. Velký dík také patří mé rodině.

ANOTACE

Tato práce se zaměřuje na významnou osobu české literatury, Karla Václava Raisa. Cílem této práce bylo shromáždit informace a materiály o K. V. Raisovy dostupné v městském muzeu a galerii v Hlinsku a zjistit, zda jsou materiály již vytěžené nebo dosud neznámé. Práce sleduje spisovatelovu osobu při pobytu v Trhové Kamenici a na Hlinecku a velmi podrobně se věnuje jeho učitelské profesi, stejně jako osobnímu životu a práci při kulturním rozvoji tohoto kraje. V první část je věnována městu Hlinsku, jeho historii a současnosti. Další část je shrnutím spisovatelova dětství, studií a prvnímu pracovnímu místu u nás. V poslední části můžeme nalézt vybraná Raisova díla týkající se kraje kolem Hlinska. Hlavními zdroji byla práce Jaromíra Červenky, K. V. Rais na Hlinecku a poznámky ze soukromého archivu pana Josefa Vaňáče z Hlinska.

ABSTRACT

This work focuses on very important person of Czech literature, Karel Václav Rais. The aim of this work was to collect some information and documents about K. V. Rais, which we can find in local museum in Hlinsko and find out if this material where already used or if they are already unknown. My bachelor thesis follows the writer's person while staying in the Trhová Kamenice and Hlinecko. It also devote in detail his teaching profession, as well as his personal life and work in the cultural development of the region. The first part is dedicated to the town Hlinsko, its history and present. Another part is a summary of writer's childhood, studies and the first working place in our region. In the last section we can find selected Rais works related to region around Hlinsko. The main sources of this work was publication written by Jaromír Červenka – K. V. Rais na Hlinecku and notes from private archive of Mr. Josef Vaňáč from Hlinsko.

Obsah

1. ÚVOD.....	7
2. HLINSKO.....	8
2.1 Historie města Hlinska.....	8
2.2 Hlinsko dnes.....	10
3. VÝVOJ ŠKOLSTVÍ.....	12
4. BĚLOHRADSKO.....	13
4.1 Raisovo dětství.....	13
4.2 Studentská léta.....	14
5. PRVNÍ UČITELSKÉ MÍSTO.....	16
5.1 Těžké rozhodování.....	16
5.2 Sbližování s krajem a lidmi.....	18
6. SE JMÉNEM JANA NERUDY.....	23
6.1 Vzdělávací beseda Neruda.....	23
7. STOPY SMĚŘUJÍ DO HLINSKA.....	26
8. LITERÁRNÍ STOPY.....	28
8.1 Povídková tvorba.....	28
8.2 Román „Západ“.....	32
8.2.1 Postavy v románu.....	33
8.2.2 Popis.....	34
8.2.3 Inspirace pro další umělce.....	35
8.2.4 Jazyk.....	36
9. ZÁVĚR.....	37
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY.....	38
SEZNAM PŘÍLOH.....	40

1. ÚVOD

Tématem mé bakalářské práce je osoba Karla Václava Raise ve fondech muzea v Hlinsku. V první části první kapitoly přibližuji město Hlinsko, jeho historii a stručný vývoj města, zatímco ve druhé části se snažím shrnout město Hlinsko tak, jak vypadá v dnešní době, zejména jeho tradice a nejvyhledávanější turistické cíle. Na tuto část navazuje krátká kapitola o vývoji školství na Hlinecku, o zakládání prvních škol a také je zde poprvé zmíněna osoba K. V. Raise, po kterém je pojmenováno zdejší gymnázium.

V následujících kapitolách se již věnuji pouze osobě K. V. Raise, kde postupně shrnuji jeho dětství, nástup do školy a odchod na studia do Jičína. V této části jsem čerpala informace většinou z archivů Městského muzea v Hlinsku a také ze soukromého archivu pana Josefa Vaňáče, který se zajímal o spisovatele a jeho pobyt u nás a shromažďoval si informace, které mi zapůjčil. O spisovatelově mládí a dětství se velmi mnoho nedozvíme. V mnohých publikacích můžeme pouze nalézt poznámku o tom, že pochází z tkalcovské rodiny a že studoval na učitelském ústavě v Jičíně.¹ V následujících kapitolách již popisují Raisův příchod do Trhové Kamenice a jeho učitelskou dráhu. Významnou událostí bylo také založení Vzdělávací besedy Neruda, které jsem věnovala celou kapitolu. Ve spisovatelově životě tvořil jistý mezník přechod z Trhové Kamenice do Hlinska, kde se mohl naplno věnovat jak své učitelské profesi, tak také dále rozvíjet kulturní činnost.

V poslední části své práce se snažím přiblížit díla napsaná Raisem týkající se Hlinska, které jsem četla. Zmiňuji pouze povídky, které se přímo týkají Hlinska nebo jeho okolí, zároveň také lidí, které znal a v jeho povídkách se vyskytují jako hlavní hrdinové.

Práci doplňuji fotografiemi a obrazovými přílohami, které jsem našla v archivu v muzeu v Hlinsku.

---

¹ například ve slovníkové příručce Čestí spisovatelé 19. a počátku 20. století nebo v publikaci Čestí spisovatelé literatury pro děti a mládež nakladatelství Albatros

2. HLINSKO

Město Hlinsko leží na rozhraní Železných hor a Žďárských vrchů, tedy na pomyslné hranici Čech a Moravy v nadmořské výšce 582 m. n. m. Dnes téměř desetitisícovým městem protéká řeka Chrudimka.

2.1 Historie města Hlinska

První zmínka o osadě jménem Hlína pochází z roku 1086. Jiné zdroje však uvádějí rok 1073, kdy král Vratislav II. založil klášter v Opatovicích a jako dar mu věnoval mnohé vesnice včetně osady Hlína. Dodnes však není jisté, kde se osada nacházela a zda se vůbec nacházela na místech dnešního města. Tyto zprávy jsou ovšem historicky neověřené. Nejstarší ověřená listina o Hlinsku pochází z 3. prosince 1349. Tato listina určuje hranice litomyšlského biskupství, které bylo nově založeno.²

Hlinsko leželo na staré obchodní cestě vedoucí zhruba z míst, kde dnes leží město Chrudim, přes Holetín až na Moravu. Osada měla vlastní dřevěný kostel a tvrz. Kolem Hlíny vznikaly další menší osady s názvy Volšinky, kde byly později objeveny české groše, Betlém, kde bydleli převážně řemeslníci nebo například Rataje. Tyto názvy pro části města se používají dodnes. Lidé se zde živili hlavně zemědělskou činností. Podoba města se měnila se záplavami nebo požáry, které město postihly. Město nevznikalo uměle, ale přirozenou cestou, kdy se spojovaly menší osady dohromady, až vznikla jedna velká osada. Václav IV. povýšil Hlinsko na městys v roce 1385, o což se zasloužil Vilém z Pardubic a Staré.³

Pro lidi žijící v Hlinsku byla hlavním zdrojem obživy hlavně zemědělská činnost, chov dobytka a práce v lese. Díky zdejšímu horskému podnebí se však lidem v zemědělství příliš nevedlo a tak se od pradávna snažili uživit také jinou cestou -

---

² Křivanová, Magda. *Hlinsko*, s. 20

³ TAMTÉŽ, s. 21

různými řemesly. Nejvýznamnější bylo hrnčířské řemeslo a to zejména kvůli kvalitní hlíně nacházející se v okolí města.⁴

Poklidný život v Hlíně narušily až války, např. třicetiletá a pobělohorská doba, kdy lidé odcházeli, opouštěli domy a pole. Ze záznamu z roku 1654 se můžeme dočíst, že Hlinsko mělo pouze tisíc obyvatel. Na tak nízkém počtu obyvatel má zásluhu i epidemie cholery, mor a hlad.⁵

Roku 1791 se hlinečtí rozhodli vystavět novou radnici. Byla to reakce na zamítnutí žádosti, aby Hlinsko mělo svůj vlastní magistrát. Až roku 1834 se Hlinsko zbavilo poddanské závislosti. Prvním starostou byl Václav Krupař, který nechal založit první kroniku města. Postupně byla vybudována první pošta, telegrafní stanice, lékárna a také byl zřízen městský chudobinec. Hlinsko se pomalu rozvíjelo a mělo více než tři tisíce čtyři sta obyvatel. V roce 1849 dostali obce právo zvolit si své zástupce a o rok později byl otevřen okresní soud. Růstu a rozvoji města nejvíce napomohla výstavba železnice, která vedla přes Hlinsko do Havlíčkova Brodu.⁶

Hlinsko se proslavilo výrobou a zpracováním plátna. V době své největší slávy bylo ve městě více než třicet textilních závodů a zaměstnávali bezmála polovinu obyvatel města. Dalším významným průmyslovým odvětvím bylo kožešnictví. Po první světové válce bylo město centrem kožešnického průmyslu. Město se rozvíjelo díky tehdejšímu starostovi, panu Čenku Ježdíkovi. Snažil se vybudovat moderní město, které by mělo vlastní sociální i zdravotní zázemí. V roce 1906 navštívil město Tomáš Garrigue Masaryk a na náměstí přednášel o významu Karla Havlíčka Borovského.⁷

Rozvoj trval až do doby než začala první světová válka. Všechny závody a továrny musely být zavřené a muži odešli na vojnu. Začali být vydávány potravinové lístky a byly nařízené tzv. „bezmasé dny“. Dne 28. října 1918 přišel však do Hlinska telegram od Národní rady v Praze, který oznamoval konec války a vznik samostatného Československa. Hlinečtí obyvatelé se však jen těžko vzpamatovávali z následků války. Na frontu nastoupilo na pět set padesát mužů. Postupem času se však opět začal vracet společenský život, ale bohužel toto období netrvalo dlouho. Dne 16. března 1939 do Hlinska přijelo německé okupační vojsko, o dva dny později se stal velitelem města

---

⁴ TAMTÉŽ, s. 22

⁵ Křivanová, M. *Hlinsko*, s. 25

⁶ TAMTÉŽ, s. 26

⁷ TAMTÉŽ, s. 32

jistý německý podplukovník. V roce 1943 bylo zavedeno „totální nasazení pracovních sil“, kdy děti starší dvanáct let a ženy do čtyřiceti pěti let museli pracovat. Veškeré židovské obyvatelstvo (celkem třicet devět lidí) bylo transportováno do Terezína nebo do Osvětimi. I přes situaci, která v Hlinsku panovala, se lidé dokázali bavit, chodili od divadla, na koncerty apod.⁸

Po ukončení války však lidé neměli vyhráno. Ve volbách zvítězila komunistická strana a po roce 1948 byla většina závodů a firem znárodněna. V roce 1961 se Hlinsko stalo součástí okresu Chrudim.⁹

2.2 Hlinsko dnes

Město Hlinsko je vyhledávaným turistickým cílem, nejen díky historickým památkám v okolí, ale také díky nádherné přírodě a sportovnímu vyžití. Velká pozornost je také věnována lidové architektuře a lidové kultuře, kterou zastupují tradiční staročeské masopusty, které mají v okolí města Hlinska velkou tradici.

V roce 1972 bylo v části obce Vysočina s názvem Veselý Kopec založeno muzeum, které je dnes známé pod názvem Soubor lidových staveb Vysočina. Pod tento název však nespadá pouze osada Veselý Kopec, ale také vodní kovací hamr ve Svobodných Hamrech a hlavně historická čtvrť v Hlinsku – Betlém. Veselý Kopec a Betlém je tvořen roubenými chalupami, které přibližují život drobných zemědělců, kteří zde žili. Na Betlémě to byli hlavně hrnčíři, ševci nebo hračkáři. Na obou místech můžeme najít spoustu zajímavých technických památek, které byly převážně poháněny vodou. Na Betlémě se každoročně na konci letních prázdnin pořádají Adámkovy folklórní slavnosti, kde vystupují děti i dospělý z místních i zahraničních tanečních a hudebních souborů.¹⁰

Již zmínění hračkáři mají také velkou tradici. Mezi nejvýznamnější řemeslníky v tomto oboru patří bezesporu pan Zdeněk Bukáček, který obdržel ocenění Nositel tradice lidových řemesel. Pan Bukáček je již třetí generací z rodiny Bukáčků, která se

---

⁸ Křivanová, M. *Hlinsko*, s. 38

⁹ TAMTÉŽ, s. 41

¹⁰ TAMTÉŽ, s. 147

tomuto řemeslu úspěšně věnuje. Jeho dřevěné vyřezávané hračky pochází z malé dílničky z vesnice Krouna ležící asi deset kilometrů za Hlinskem.¹¹

Dlouholetou tradici mají maškary, které se každoročně pořádají na Veselém Kopci, ve Studnicích, Vortové, v Hamrech a v Hlinsku – Blatně. Po celé České republice chodí různé masopustní průvody, ale tyto jsou výjimečné. Chodí stejný počet lidí, ve stejných maskách, z nichž každá má nějaký svůj význam. Jsou to hlavně turci, kteří mají při tanci pošlapat trávník, aby rostla tráva; slamák, který musí na každém dvorku zanechat stéblo slámy, které si pak dá hospodář do chléva, aby zvířata byla zdravá; žid, kobyla, ras, laufr, kominíci apod. Od roku 2010 jsou masopustní obchůzky na Hlinecku zapsány do dědictví UNESCO.¹²

---

¹¹ <http://www.hrackybukacek.cz/>

¹² <http://www.vesely-kopec.eu/vesnicke-masopustni-obchuzky-a-masky-na-hlinecku/>

3. VÝVOJ ŠKOLSTVÍ

V Hlinsku vznikaly první školy již v 16. století, ale nejsou o nich dochovány žádné písemnosti. První zmínky pochází z roku 1624, kdy byl do Hlinska povolán katolický kněz a stejně tak i učitelé museli být katolického vyznání. Tehdejší učitelé neměli téměř žádné vzdělání, stačila pouze znalost hudby a zpěvu. To se změnilo až díky školské reformě Marie Terezie, kdy byl v roce 1774 vydán všeobecný školní řád a vznikaly farní školy. Zde se žáci učili kromě náboženství ještě číst, psát a počítat.¹³

Na počátku devatenáctého století byly v Hlinsku dvě třídy, kde probíhala výuka výhradně v německém jazyce. Němčina musela být tak striktně dodržována, že žák, který mluvil česky, byl zapsán a zůstal po škole. V roce 1871 hlinecký starosta zažádal Ministerstvo osvěty ve Vídni o povolení výstavby městské občanské školy. Tato žádost byla schválena a škola byla slavnostně otevřena o 3 roky později. Dnes tato škola nese název Gymnázium K. V. Raise.¹⁴ Na budově je umístěna pamětní deska s nápisem: *Karel V. Rais, učitel a spisovatel český, působil na škole této v letech 1882 – 1887.*¹⁵

Postupem času byla v Hlinsku otevřena chlapecká škola a původní občanská škola se přejmenovala na dívčí, ke které patřila také školka. V období 2. světové války na školách nesměly vyučovat provdané učitelky, byly zakázány veškeré výlety a židovští žáci a učitelé měli do škol úplný zákaz vstupu. V chlapecké škole byla umístěna nemocnice. Po válce se situace uklidnila a město nechalo postupně vystavět další budovy školy a také budovu určenou pro jedenáctiletou střední školu. Od roku 1969 jsou tedy v Hlinsku čtyři základní školy, gymnázium a zvláštní škola.¹⁶

---

¹³ Křivanová. M. *Hlinsko*, s. 93

¹⁴ TAMTÉŽ, s. 94

¹⁵ Fotografie – Pamětní deska na budově Gymnázia K.V. Raise v Hlinsku

¹⁶ Křivanová. M. *Hlinsko*, s. 97

4. BĚLOHRADSKO

4.1 Raisovo dětství

Karel Václav Rais se narodil 4. ledna 1859 v Lázních Bělohrad u Nové Paky nedaleko Jičína v nezámožné rodině tkalce a rolníka. Jeho rodiče hospodařili na osmi korcích polí. Na fotografiích umístěných v muzeu můžeme nalézt malý rodný dům Raise s bývalým krámkem, který stál na náměstí v Lázních Bělohrad.¹⁷ „*Stěny stavení byly z tmavých, místy rozpraskaných trámů s výplněmi svěže obilnými. Do náměstí mezi sloupy se dívala jen dvě okna – co píše – jen okénka to byla, každé o šesti tabulkách.*“¹⁸ Dům měl číslo popisné 30. Dům však vyhořel a na jeho místě dnes můžeme nalézt pouze pamětní desku připomínající slavného rodáka.¹⁹

O Raisově rodině a útlém dětství se v hlineckém muzeu nedozvíme téměř nic. Pouze na jedné společné fotce můžeme nalézt bratry Antonína a Jindřicha.²⁰ Rais byl z bratrů nejstarší. Fotografie byla pořízena roku 1893.²¹

Kolem Raisova jména se vedli velké spory. Raisův otec chtěl pojmenovat svého syna Karel, v kalendáři se ale toto jméno vyskytovalo vícekrát, a proto mu rodiče vybrali patrona Karla Velikého, jehož jméno připadá v kalendáři na 28. ledna. Jméno Václav si Karel vybral při biřmování v létě roku 1873. Chlapci byli vyzváni, aby si vybrali jméno, nejlépe české. Karel si vybral jméno po svém otci. Od té doby se používá pouze jméno Karel Václav. O biřmování věděli jen nejbližší přátelé, literární historici proto nadále tvrdili, že jediné pravé jméno je Karel Veliký. Po mnohaletém sporu však zastánci jména Václav zvítězili. Sám K. V. Rais nepovažoval Karla Velikého za Čecha. Celý spor vznikl vlastně díky jeho povídce, kterou napsal a zahrnul

¹⁷ Fotografie – Rodný dům Karla Václava Raise – viz příloha č. 2

¹⁸ Mišková-Raisová, M. *Rodný domek Karla Václava Raise*, Lidová demokracie

¹⁹ Fotografie – Pamětní deska na domě, kde stával rodný domek K. V. Raise – viz příloha č. 3

²⁰ Fotografie – Bratři K.V. Raise – Antonín a Jindřich – viz příloha č. 4

²¹ Raisův bratr Antonín učil od roku 1891 na měšťanské škole v Sobotce, kam za ním Rais jezdil s celou svou rodinou na prázny. Do Sobotky ho to táhlo i díky tomu, že po matčině smrti se k bratrovi do Sobotky přestěhoval otec, kterého jezdil navštěvovat. Krajina kolem Sobotky mu velmi učarovala, zvláště hrad Kost a Bouzov. Zde také napsal svá největší díla – Zapadlí vlastenci a Pantáta Bezoušek, vznikla zde také spousta povídek.

do knihy *Ze vzpomínek*. Dnes však o jeho pravém jméně již nikdo nepochybuje. Veškeré jeho knihy dodnes vychází pod jménem Karel Václav Rais.²²

Rais své rodiče velice miloval a věnoval jim také veršik, který nechal vytesat na jejich hrob v Lázních Bělohrad. Lidé spisovatele mnohokrát žádali, zda by si mohli veršik vypůjčit a použít je na hroby vlastní. Spisovatel to však vždy odmítl a raději napsal veršik jiný, nový. Veršik totiž věnoval pouze svým rodičům a chtěl, aby to tak zůstalo. Jeho veršik však mnozí lidé převzali a tak ho můžeme najít na hrobech například v Přelouči, v Brně atd. Verše zní následovně: *“Dvě duše drahé tady leží v hrobě, dvě srdce něžná, blahé paměti. Jím bylo blahem odpírati sobě a jenom všechno dáti pro děti. Zde leží spolu, jako byli v žití, a známé zvony jim tu budou hrát a světlo věčné ať jim tady svítí a Bůh jim odplat’ všechno nastokrát.”*²³

4.2 Studentská léta

Karel Václav Rais vychodil 3 třídy bělohradské školy, poté ho rodiče dali na výměnu do do Vrchlabí, tehdy ještě malého nevýznamného městečka v Podkrkonoší. Zde vychodil 4. třídu takzvané „hlavní školy“.²⁴ Dříve se říkalo, že byl poslán „na handl“, aby si procvičil německý jazyk. Zde v prostředí, kde se střetával život český s životem německým, získal Rais zkušenosti a poznal národnostní rozpory, které z tohoto soužití Čechů a Němců vyplývaly. Tyto zkušenosti později využil ve svém románě „O ztraceném ševci“.²⁵

Jestliže základy sociálního citění načerpal v lidovém prostředí svého domova a základy národního povědomí si osvojil za svého pobytu ve Vrchlabí, pak pobyt na studiích v Jičíně, kde studoval od roku 1870 nejdříve tři roky na reálce. V muzeu v Hlinsku můžeme nalézt lékařské vysvědčení pocházející z této doby, přesně z 21. září 1873: *„Od strany nížepsaného zdravotního lékaře v Bělohradě se listem tímto osvědčuje, že Karel Rais, syn pána Václava Raise, domaře a souseda v Bělohradě, 17 let a 9 měsíců starý, propuštěný žák z třetí třídy na nižší reálné škole v Jičíně, lékařsky prohlídnut a vyšetřen byl, a nalezlo se, že Karel Rais žádnou zevnější ani vnitřní nemocí obklíčen nejni, a tedy dokonale zdrav se vynachází pročez se každému jak tělesnému tak*

---

²² Smutný, S. *Kdyby to věděl pan profesor*

²³ *Když se zalíbí jímavý veršik hřbitovní poesie*

²⁴ Fotografie – Raisovo vysvědčení z německé školy ve Vrchlabí – viz příloha č. 5

²⁵ Červenka, J. K. *V. Rais na Hlinecku*, s. 10

*i duševnímu namáhání podrobiti může. Toto udání se potvrzuje lékařským podpisem a pečetem.*²⁶ Studia pak dokončil maturitou s velmi dobrým prospěchem na jičínském učitelském ústavě roku 1877, kde ho zaujal živý veřejný kulturní život. Divadla, pěvecké akademie, studentské slavnosti na počest Vítězslava Háška v roce jeho úmrtí, četba děl tehdejších současných spisovatelů a básníků Zeyera, Vrchlického, Sládka, Heritesa, Jiráska, Pflagra, Háška a především Nerudy formovaly jeho budoucí vztah k literatuře a to vše se hluboce vrylo do Raisovy paměti a ovlivnilo jeho práci.²⁷

---

²⁶ Fotografie – Lékařské vysvědčení o zdravotním stavu K. V. Raise – viz příloha č.6

²⁷ Soukromý archiv pana Josefa Vaňáče

5. PRVNÍ UČITELSKÉ MÍSTO

5.1 Těžké rozhodování

Když tehdy devatenáctiletý Rais končil svá studia na jičínském učitelském ústavu, rád by zahájil svou učitelskou kariéru na některé škole blíže domova. Tehdejším ředitelem učitelského ústavu byl Ferdinand Macháček, který byl ještě rok předtím okresním školním inspektorem v Chrudimi. Na jeho doporučení a naléhání zažádal Rais o místo učitele v Trhové Kamenici, kde byl v té době ředitelem školy bratr Ferdinanda Macháčka Václav Macháček.²⁸ Je nutno říci, že mladý Rais šel na své první učitelské místo do Trhové Kamenice jen velmi nerad.²⁹

„Trhová Kamenice! Jakživ jsem o ní neslyšel, ba ani jsem nevěděl, že je na světě! Na konec studií jsem se vždy těšil, a to hlavně proto, že potom budu někde nedaleko domova, kam budu moci přicházeti častěji; že budu chvátati k rodičům, oni ke mně a že přestane tak dlouhá odloučenost naše.“ Tak vyjádřil Rais své zklamání později. Ředitel Macháček chtěl bratrovi zabezpečit na školu zdatnou učitelskou sílu a také hlavně dobrého hudebníka, neboť takového učitele řídící Václav Macháček potřeboval. Své rozčarování z ředitelovy přízně vyjádřil Rais později zcela otevřeně: *„Bolná vědomost, co mne po všech studiích čeká, zůstala již zabodnuta do hlavy. Smutno mi z toho bylo, i vztek jsem míval! Za všechno přičinění takový začátek života!“*³⁰

Ředitel ústavu nepřestal naléhat a sám řídící kamenické školy přijel přemlouvat Raise a nabízel mu výhodné podmínky. Rais nakonec podlehl i úpěnlivým prosbám svých rodičů, kteří si velmi vážili tak velké přízně ředitele ústavu a žádali svého syna,

---

²⁸ Městys Trhová Kamenice leží v jihozápadním cípu Železných hor a protéká jím řeka Chrudimka, která sem přítéká ze svého prameniště u Kameniček, Filipova a Chlumětína. K Trhové Kamenici patří několik menších vesnic jako Zubří, Polom, Hluboká, Rohozná nebo Petrkov, které jsou v okolí a nazýváme je společným názvem Trhovokamenicko. V dnešní době se k Trhové Kamenici připojili také osady Vysočina, Svobodné Hamry, Dřevíkov, a Možděnice. Jméno Kamenice pochází od kamenitého charakteru kraje. Prvními obyvateli byli zřejmě Keltové, kteří v nedalekých Nasavrkách stavěli hradiště zvaná „oppidum“. První zprávy o Trhové Kamenici se objevují kolem roku 1419. V té době se městys nazýval „rybniční tvrz Kamenice pod Zeleným Táborem“.

²⁹ Soukromý archiv pana Josefa Vaňáče

³⁰ TAMTÉŽ

aby místo přijal už kvůli svému bratrovi, který chtěl později také studovat na jičínském učitelském ústavu. Měli obavu, aby odmítnutí nebylo vyloženo jako nevděk a nepřivodilo bratrovi případnou nepřízeň při studiích. Ovlivnil ho také okamžik, kdy se osobně poznal se svým budoucím představeným, řídícím Václavem Macháčkem, který přijel do Jičína k bratrovi na návštěvu. Rais se dal přemluvit a k nástupu do Kamenice svolil.³¹

Po maturitě, o prázdninách v polovině srpna roku 1877 přišel z Chrudimi ustavující dekret na místo zatímního podučitele v Trhové Kamenici s ročním služebným 350 zlatých, které se od 1. ledna 1878 zvýší na 400 zlatých. Dekret Raise vyzýval, aby 1. září 1877 nastoupil na službu a přihlásil se u předsedy místní školní rady a řídícího učitele.³²

Rais se hned druhého dne ráno vydal ze Dvora Králové vlakem do Hlinska a odtud pěšky do Trhové Kamenice, aby se na vlastní oči přesvědčil, že se mu v prvním učitelském působišti bude přece jen líbit. V Hlinsku se Rais na chvíli zastavil brzy však pokračoval přes Rváčov dál do Trhové Kamenice, kde odhadoval účel domů a stavení a porovnával je s jinými městečky v rodném kraji. Svůj první dojem z polohy a uspořádání městečka vyjádřil později takto: *„Rychle jsem prošel mezi dvěma řadami dřevěných i kamenných stavení, všiml jsem si dřevěné nízké trámové stodoly a stanul jsem na horní straně náměstí. Prostranné bylo, dlouhé i široké, uprostřed s kašnou a se shrbenou svatojánskou soškou. Dřevěný domek byl zde na náměstí už jen jeden a ten byl zastrčen v pozadí. Že ta velká budova v dolním průčelí náměstí je starý zájezdní hostinec, potvrzovaly mi dva koňské žlábký u dveří. Strmý, černý chlum, pnoucí se hned za městem, tvořil celému městu krásné i mohutné pozadí.“*³³

Přijetí v Trhové Kamenici bylo velmi vlídné. Řídící ho pozval do svého bytu ve škole, pohostil ho, seznámil s místními poměry, starostou Schulzem i farářem, jak to tehdy bývalo zvykem a zajistil mu budoucí byt i nocleh. Na večeri musel zůstat ještě u řídících a pak už jen přespání v zájezdním hostinci a brzo ráno ještě za tmy zase cesta zpět do Hlinska a odtud vlakem domů s hlavou plnou dojmů a rozporuplných pocitů, mezi nimiž převládal ještě pocit zklamání a úzkosti z toho, co viděl.³⁴

---

³¹ Soukromý archiv pana Josefa Vaňáče

³² Červenka, J. K. V. *Rais na Hlinecku*, s.10-11

³³ Soukromý archiv pana Josefa Vaňáče

³⁴ TAMTÉŽ

Dojem, který na něj tehdejší Kamenice zanechala, byl natolik skličující, že napsal řediteli Macháčkovi srdceryvný dopis, že na své první učitelské místo do Kamenice přece jen nenastoupí. Až teprve, když dostal od ředitele Macháčka srdečnou a uklidňující odpověď, přece jen toto učitelské místo přijal. Před 15. zářím se stěhoval do Trhové Kamenice, do svého prvního učitelského působiště.³⁵

Do Trhové Kamenice ho pomáhal stěhovat jeho bratranec se svým koněm a vozem, na němž si Rais přivázel svou skromnou osobní výbavu a nezbytný nábytek. Celou cestu ho provázel též Raisův tatínek. Z Bělohradu jeli do Trhové Kamenice jeden a půl dne i s přenocováním v Chrudimi. Do Kamenice přijeli od Nasavrk kolem desáté hodiny dopoledne v den, kdy se zde právě odbýval velmi rušný dobytčí trh. Po vyložení nábytku a výbavy se Rais ubytoval. Paní řídící jim na uvítanou připravila oběd, ale když se odpoledne Karel Václav se svým otcem a bratrancem loučil, plakal. Vyprovázel je hodinu cesty k Nasavrkám. Jeho pocity úzkosti jsou patrné z úryvku: *„Když jsme se loučili, plakal jsem a tatínek také slzel. Díval jsem se za nimi, dokud mi v lese nezmizeli. Rozželen až do hlubin duše, sám jsem kráčel zpátky. Byl jsem mlád, do devatenácti let mi chyběly ještě čtyři měsíce. Tou zpáteční cestou mi hlavu i hrud' zalila studená rezignace.“* Tak zahájil Karel Václav Rais své působení u nás v Trhové Kamenici.³⁶

5.2 Sbližování s krajem a lidmi

Roku 1877 přichází Rais na své první učitelské působiště do Trhové Kamenice v Železných horách, daleko od domova, mezi nové lidi. Trhová Kamenice bylo v té době malé městečko asi s dvanácti sty obyvateli.³⁷ Kraj i jeho lid byl chudý, nebyl zde žádný průmysl, pracovních příležitostí zde také příliš nebylo a chudá horská kamenitá políčka dávala též jen skromnou obživu. Dřevíkovští židé rozšířili po celém kraji vlasářství. Oni sami nebo jimi najatí lidé chodili po světě, aby od nejchudších venkovských žen skupovali dlouhé pletence vlasů, za které platili jen malým obnosem peněz, kouskem kartounové látky nebo laciným šátkem. Vlasy pak dále upravovaly, praly a přibarvovaly. Poté z nich vyráběly paruky a přičesy, nebo z nich místní chudí obyvatelé podomácky pro židovské podnikatele pletli, jak se říkalo “necovaly“ síťky, které si ve městech kupovaly dámy, aby držely pohromadě jejich nákladné a složité

---

³⁵ Soukromý archiv pana Josefa Vaňáče

³⁶ TAMTÉŽ

³⁷ Fotografie – Podoba Trhové Kamenice v letech 1877 – 1882 – viz příloha č. 7

provedené účesy. Únavným sítkováním si přivydělávaly za haléřovou a korunovou odměnu celé rodiny – ženy, staří výminkám, děti i muži, kteří nemohli najít jinou práci. Pracovali od časného rána až do pozdního večera. Výdělek stačil sotva na holé živobytí.³⁸

Trhovokamenická škola byla v té době sice čtyřtřídní s dívčí pobočkou ve čtvrté třídě, ale v tehdejší školní budově byly kromě bytu ředitele jen dvě třídy, ostatní byly umístěny po domech na náměstí. Rais vyučoval v dívčí čtvrté třídě v prvním poschodí nárožního domu na náměstí, jehož majitelem byl kupec Celar, který tu měl v přízemí svůj krám. Jeho prvním bytem v Trhové Kamenici byl velmi studený pokojík v prvním patře domu č.p. 6 na horním konci náměstí hned za kostelem a jeho domácím byl krejčí Karel Linhart. Pokojík se dal jen stěží vytopit a po letech Rais vzpomínal, že mu v zimě často mrzla i voda v umyvadle. Snídani mu přinášela posluhovačka, na oběd a na večeři docházel do hospody. Chladu a zimy si notně užil i při každodenním hraní na varhany v kostele, které převzal bezplatně za pana řídícího, který tuto povinnost rád přenechal mladšímu kolegovi. Není proto divu, že Rais záhy onemocněl akutním zánětem kloubů.³⁹

Svůj volný čas věnoval zpočátku jen škole a přípravě na vyučování. Na vyučování se připravoval pečlivě, každodenně si zapisoval látku, kterou hodlal příštího dne vyučovat, jak se tomu naučil za studií v učitelském ústavu. Mezi svými žákyněmi se cítil šťastný. Ty většinou pocházely z chudých rodin a jejich jídlo, které si přinášely na polední přestávku, bylo vždy velmi skromné. Také jejich oblečení a obuv, zvláště v zimě, bývalo velmi nedostatečné, i když jejich šátky bývaly vždy čisté a pečlivě vyspravené. Velmi často mu jich bylo líto, protože až do pozdního podzimu přicházely do školy boso nebo v dřeváčcích. Zvláště ty přespolní chodívaly do školy vymrzlé, ale ve vyhřáté třídě bylo pak všem dobře.⁴⁰

Navečer chodíval Rais s panem řídícím, někdy i s ním a jeho paní, na procházky, a to i v zimě, když to počasí jen trochu dovolilo, většinou však večery trávil doma ve svém bytě. Zpočátku četl jen ze svých knih, které si kupoval od studentských let a které si dovezl s sebou, ale později měl možnost vypůjčovat si knihy a noviny v Hlinsku od místního hostinského Josefa Adámka, bratra Karla Adámka, okresního starosty,

---

³⁸ Soukromý archiv pana Josefa Vaňáče

³⁹ Červenka. J. K. V. *Rais na Hlinecku*, s. 11

⁴⁰ Soukromý archiv pana Josefa Vaňáče

spisovatele a pozdějšího poslance. Sám o těch chvílích večerní pohody říká: „*Těm tichým hodinám samoty za mnoho vděčím. V nich jsem se připravil na učitelskou zkoušku, v nich jsem mnoho četl, v nich jsem se pokoušel o práci literární.*“⁴¹

Ihned první zimu onemocněl Rais velmi silným a úporným revmatismem, který si přivodil v chladném bytě a především díky každodennímu hraní na varhany ve vymrzlém kostele, a proto se přestěhoval do teplejšího pokojíku v hostinci U knížete. Nemoc se však postupně zhoršovala, až ho nakonec na delší dobu upoutala na lůžko. Trpěl silnými bolestmi, užíval léky, vyměňoval si obklady a vzpomínal na domov. V době jeho nemoci ho chodila navštěvovat jen posluhovačka, která mu pomohla s úklidem a přinesla mu jídlo. Příští rok před vánocemi se už uzdravil natolik, že mohl zajet na vánoce domů do Bělohradu. Později trochu s hořkostí vzpomínal: „*Do hor jsem se zas šťastně vrátil a práce šla dál. Když se zima zmírnila, chodil jsem opět hrát na varhany a následujícího roku snad zase i na roráty. Činil jsem to ochotně, ačkoliv se mi za to nikdy ani slovíčka díky nedostalo...*“⁴²

Kromě četby věnoval Rais volné chvíle turistickým vycházkám a výletům do blízkého i vzdáleného okolí Trhové Kamenice. Nejčastější a nejmilejší vycházka vedla na kopec Zubří nad Kamenicí, odkud bylo od kapličky vidět daleko do kraje, za jasného počasí až k Havlíčkově Borové. Když takto z dálky uviděl věž kostelníků v Borové, v Havlíčkově rodišti, vytanula mu na mysli slova z Tyrolských elegií: Ten borovský kostelíček stojí na vršku... Vlastní pozdější vzpomínka svědčí: „*Ten pohled na věž vzdáleného kostelíka byl mi vzácným překvapením, dojal mne a nalil světla do mých tehdejších teskných dní.*“ Občas se jeho procházka na Zubří protáhla až do Možděnic, aby tam oplatil návštěvu svému příteli, učiteli Košvancovi, kterého znal ještě z dob svých jičínských studií. Vycházky na Zubří, do Možděnic, ale též daleko až na moravskou stranu Vysočiny konal někdy sám, někdy se svými přáteli, kterých postupně přibývalo. Později na takové toulky vzpomíná: „*Není větší rozkoše nad takové toulky! Člověk si doma napřed cestu připraví, poznamená si, nač všechno se musí podívat a potom šťasten, s jasnou hlavou putuje a jenom se dívá, jen všechnu tu krásu vnímá.*“⁴³

Každoročně se před svátky a prázdninami těšival na příjezdy pražských studentů, kteří se vraceli domů a přinášeli zprávy o politických a literárních novinkách.

---

⁴¹ Soukromý archiv pana Josefa Vaňáče

⁴² TAMTÉŽ

⁴³ TAMTÉŽ

Mezi nimi měl Rais několik dobrých přátel. Jedním z jeho nejlepších přátel byl budoucí učitel a spisovatel František Hrnčíř, rodák ze Dřevíkova.⁴⁴

Trhovokamenická omladina vedená Raisem se občas scházela v Charvátově mlýně pod Rohoznou, kam je zvala Žanyňka, schovanka majitelů mlýna, která byla sirotkem po bývalém sládkovi dřevíkovského panského pivovárku. Raisův přátelský kroužek se shromažďoval v malém altánku a při chutných koláčích a kávě se smetanou se rozvíjela zábava, při níž se střídala družná beseda s hrou na housle, zpěvem a recitací nových Raisových básní.⁴⁵

Svou Prahu, jak se říká, měli však všichni mladí v domě číslo popisné 109, kde se říkalo „U kupčinů“. Zde se scházeli kvůli slečně Anně Lauře, která byla sestrou učitele Záborského a podepisovala se Záhorská. Měla kupecký krámk, ale až do Raisova příchodu byla duší místního ochotnického spolku. Tmavovlasá krasavice byla výbornou recitátorkou a nechyběla ani později při žádném kulturním podniku, jež organizovala mládež pod Raisovým vedením.⁴⁶

V době kdy Rais vyučoval, působili na škole vedle řídícího Macháčka učitelé Roztočil, Klička, Starosta a učitelka ženských ručních prací Karlička (Karolína) Burešová. Karel Václav Rais se brzy sblížil s Karličkou Burešovou, která byla na trhovokamenickou školu ustanovena jako učitelka bez předepsané kvalifikace. Byla o rok starší než Rais a bydlela se svým otcem, penzionovaným důchodním z Chrudimi, v domě č.p.38, kde měl Rais svou dívčí čtvrtou třídu. Jemná dívka se stala jeho důvěrníci i oddanou obdivovatelkou. Jejich přátelství postupně přerostlo v něžnou lásku, které však nebylo dopřáno, aby došla šťastného konce. Když byla do Trhové Kamenice přeložena kvalifikovaná učitelka Marie Hrozná, musela Karlička opustit učitelkou službu, jelikož neměla dostudovaný učitelský ústav. Byla původně rozhodnuta, že bude studovat a připravovat se ke zkouškám, aby se mohla vrátit ke svému povolání. Rais ji v tomto rozhodnutí podporoval a sliboval pomoc. Po prázdninách roku 1879 však přijala místo učitelky ručních prací v Brandýse nad Orlicí snad proto, aby nebyla na obtíž svému starému otci, jehož penze byla malá. Mladí

---

⁴⁴ Soukromý archiv pana Josefa Vaňáče

⁴⁵ TAMTÉŽ

⁴⁶ TAMTÉŽ

zamilovaní se vídali teď jen o prázdninách a při občasných Raisových návštěvách v Brandýse.⁴⁷

Po čase si začala Karlička ve svých dopisech stěžovat na kašel a bolesti na prsou i na únavu z namáhavé práce. Nakonec se musela vrátit do Kamenice a přátelé jí obstarali byt v panském domě za radnicí. Vrátila se pobledlá a přepadlá a bylo jasné, že je to tuberkulóza. Nic nepomáhalo, Rais sedával u jejího lůžka, nosil jí květiny, knihy, fejetony, snažil se jí potěšit a rozptýlit. Její nemoc postupovala velmi rychle, a tak byla v červnu roku 1881 pochována na trhovokamenickém hřbitově první velká Raisova láska, kterou vyprovodil truchlivými verši: „*Já chtěl tě vésti k oltáři a do země tě vkládám, ten bol svůj němý žaluji jen lesům svým a ladám...*“ Bylo mu velice těžko. Jeho smutek mohla přemoci jen práce, do které se ponořil s plnou silou.⁴⁸

---

⁴⁷ Červenka. J. K. V. *Rais na Hlinecku*. s. 13

⁴⁸ Červenka. J. K. V. *Rais na Hlinecku*. s. 14

6. SE JMÉNEM JANA NERUDY

6.1 Vzdělávací beseda Neruda

Když odešla Karlička Burešová do Brandýsa nad Orlicí, najal si pokojík po Burešových v Celarově kupeckém domě na dolním konci náměstí, kde měl přes chodbičku svou třídu. Do hostince pak stále docházel na obědy a večere i na nějakou sklenici piva a na besedu s přáteli. Zde, v hostinci, se také smlouvaly plány ochotnického spolku a nahoře v sále se zkoušela a odbývala divadelní představení. Účastnil se ochotnické činnosti aktivně, ale cítil, že pro kulturní a osvětový život městečka by bylo možno třeba udělat mnohem více.⁴⁹

Svým kolegům učitelům Tichovskému, Tuláčkovi a kolegyni Hrozné i řídícímu Macháčkovi a ostatním přátelům se snažil vyložit svou představu o založení osvětového spolku, který by měl širší rozsah působení, než jen pořádání ochotnických divadelních představení. Myšlenka se častokrát znovu přetřásala a posuzovala, že většinu přátel zaujala natolik, že spěla ke svému uskutečnění.⁵⁰

Na 3. prosince 1880 svolal Rais do hostince U knížete první informativní schůzku, kde pozvaným vysvětlil vše potřebné a také navrhl, aby se spolek jmenovalo po básníku Nerudovi, kterého si velmi vážil pro jeho literární dílo i pro jeho statečné občasně a vlastenecké postoje. Jeho návrh byl po kratší diskusi přijat a přítomní ho pověřili, aby Jana Nerudu požádal o souhlas s použitím jeho jména v názvu spolku.⁵¹

Brzo po této schůzce napsal Rais Janu Nerudovi jménem všech dopis s žádostí o svolení, ale Neruda odpověděl zdráhavě a současně také humorně, jak to bylo pro něj typické: „ Proč jste nezvolili jméno někoho ze zesnulých? Snad Čelakovský? Snad Hálek? Předložte sobě ještě jednou: a/ že i neradno volit jméno někoho – bohudík – živoucího, b/ že jméno či název Neruda není ani pěkné. Kdo ví, zda by členy spolku

---

⁴⁹ Soukromý archiv Josefa Vaňáče

⁵⁰ TAMTÉŽ

⁵¹ Červenka, J. K. V. *Rais na Hlinecku*. s. 15

někdy nemrzelo, kdyby jim někdo posměšně říkal vždy „nerúd“. A zvolíte-li jméno jiné, dám rád 20 zlatých na účely spolku Vašeho. Uplácím Vás, jak vidíte! ...“⁵²

Rais i ostatní z dopisu usoudili, že Neruda vlastně zásadně ani neodmítá, a tak putovala do Prahy brzo žádost druhá a Neruda nakonec svolil a svým kmotřencům do Trhové Kamenice poslal i svou podobiznu s podpisem.⁵³ 9. února 1881 c.k. místodržitelství v Praze schválilo stanovy Vzdělávací besedy Neruda a ta mohla zahájit svou činnost. Do prvního výboru byli zvoleni MUDr. Antonín Brebera jako předseda, řídící Václav Macháček se stal místopředsedou, učitel Rais jednatelem, učitel Tuláček převzal správu knihovny, farář Chvála byl zvolen pokladníkem a páter Antonín Pitter byl pověřen funkcí režiséra. Rais sám na založení Besedy a její činnost vzpomíná: „*V zakládaci schůzi byl řídící zvolen předsedou, já jednatelem. Mohu říci, že jsem základem Besedy, celému směru její činnosti, věnoval hodně pilné práce. V Besedě se rozvinula krásná činnost. I z dálky přijížděli mnozí učitelé, správcové, myslivci, nasavrčtí úředníci, i cizí kněží tu bývali. Tak jsme v horském městečku působili kulturně a taková byla prvá léta mé učitelské činnosti. Byl to kousek tichého, skromného života, v jakém žilo mnoho jiných mladých učitelů.*“⁵⁴

Svou vlastní osvětovou činnost zahájila beseda bezplatným slavnostním večerem na počest Jana Nerudy. Sjeli se hosté z okolí, aby spolu s místními občany byli účastní programů, jehož součástí byla vystoupení hudební, instrumentální i pěvecká, recitace a především Raisova přednáška o Janu Nerudovi. První večer se zdařil, všichni byli spokojeni, ale nešťastnější byl přece jen iniciátor všeho, učitel Rais, protože cítil konečně jisté ocenění jeho dlouhého snažení.⁵⁵

Pak už se rozvíjela další bohatá činnost osvětového spolku. Byla vybudována nová knihovna a čítárna, kde učitel Julius Tichovský pořádal loutková představení pro děti i pro dospělé. Přichází sem spousta skupin, které se zde střídají s ochotnickými divadelními představeními. Do Trhové Kamenice se sjíždějí hosté z okolí, z Hlinecka,

---

⁵² Červenka, J. K. V. *Rais na Hlinecku*. s. 15

⁵³ Později došlo i k osobnímu setkání obou spisovatelů v Praze v bytě Jana Nerudy. Neruda pak i otiskl některé Raisovy práce v Národních listech, především literární kresby „Z vlasářských pamětí“. Častěji se pak spolu stýkali, když Rais přesídlil roku 1887 do Prahy. Roku 1891 Jan Neruda zemřel.

⁵⁴ Červenka, J. K. V. *Rais na Hlinecku*. s. 16

⁵⁵ Soukromý archiv pana Josefa Vaňáče

z Brádelska, Nasavrcka apod. Ve spolku působili například konferenciér učitel Tichovský, řídící Macháček nacvičoval hudební produkce a skládal písničky. Když byl mladý, po absolvování učitelského ústavu a varhanické školy v Praze, vyučoval na Prokšově hudební škole, kde byla jeho žačkou také Zdeňka, dcera Karla Havlíčka Borovského. Kolegyně Hrozná se osvědčila jako výborná zpěvačka a slečna Laura Záborská jako výborná deklamátorka. Ke spolupráci se hlásili stále noví zájemci, a tak se Trhová Kamenice stala největším střediskem kulturního života v celém okolí.⁵⁶

Své organizační a osvětářské schopnosti uplatňoval Rais také při činnosti v místním hasičském spolku. Dlouholetým příznivcem hasičského i osvětového spolku byl také statkář z nedalekých Svobodných Hamrů Jan Nevole a jeho přítel František Alexandr Zach, generál srbské armády ve výslužbě a významný bojovník za svobodu Slovanů, který byl na sklonku svého života hostem na zámečku ve Svobodných Hamrech u svého vlasteneckého přítele z mládí.⁵⁷

Po prázdninách roku 1881 se vracel Rais do Trhové Kamenice pevně rozhodnutý, že požádá o přeložení do Hlinska a že se připraví ke zkouškám předepsaným pro vyučování na tehdejších měšťanských školách. Jeho žádosti bylo vyhověno, a tak po „čtyřapůlletém“ působení v Trhové Kamenici opouští své první učitelské působiště. V jeho duchu však pokračovala Osvětová beseda Neruda ve své činnosti ještě třicet let a její spolkový prapor je dodnes uložen na Obecním úřadě v Trhové Kamenici.⁵⁸

---

⁵⁶ Soukromý archiv pana Josefa Vaňáče

⁵⁷ TAMTÉŽ

⁵⁸ TAMTÉŽ

7. STOPY SMĚŘUJÍ DO HLINSKA

Raisův styk s Hlinskem začal velice brzy po jeho příchodu do Trhové Kamenice. Při svých občasných návštěvách zastavoval Rais v hostinci Josefa Adámka na náměstí, kde mu schovávali přečtená čísla novin, protože na vlastní předplatné mu z malého učitelského platu nezbývalo. Někdy, a to zvláště v zimě, mu starší čísla novin přinášel starý trhovokamenický posel. Vzdělaný hostinský byl jednatelem pražského spolku, který vydával lacinou knihovničku českých knih. Byl bratrem okresního starosty Karla Adámka, veřejného a osvětového činitele a pozdějšího poslance. Jejich bratrem byl také spisovatel Bohumil Adámek, autor tragédie o pěti dějstvích Salomena, která byla hrána v druhý slavnostní večer 19. listopadu 1883 při znovuotevření Národního divadla po požáru z roku 1881. S nimi se všemi se postupně seznámil a s Bohumilem se poměrně důvěrně spřátelil.⁵⁹

Nejčastější příležitostí k cestě trhovokamenických učitelů do Hlinska bývaly obvodní učitelské schůze, které byly pořádány učiteli hlinecké měšťanské i obecné školy a předsedal jim ředitel měšťanky Jindřich Rozvoda. Při těchto schůzkách bývaly do programu zařazovány různé přednášky, nejčastěji pedagogického obsahu. Ředitel Rozvoda požádal Raise, aby přednášel o vyučování dějepisu a později o tehdy moderní české literatuře – zvláště pak o Hálkovi, Nerudovi, Heydukovi, Čechovi, Vrchlickém a o Sládkovi. Později o těchto svých vystoupeních poznamenává skromně, že v nich bylo více nadšení než učenosti.⁶⁰

Dne 3. června 1879 se Rais účastnil v Hlinsku slavnosti na počest Antonína Linka, který se narodil 4. června 1792 v Pecce a jako učitel působil v Borové u Přibyslavi, kde byl učitelem slavného českého spisovatele a pokrokového novináře Karla Havlíčka Borovského. V té době žil na odpočinku v Hlinsku u svého syna obchodníka. Na této slavnosti zazpíval učitelský pěvecký sbor píseň na Linkovu počest, jejíž slova napsal K. V. Rais a hudbu zkomponoval trhovokamenický řídící Václav Macháček. Při té příležitosti se přítomní učitelé také domluvili, že v Hlinsku založí

---

⁵⁹ Soukromý archiv pana Josefa Vaňáče

⁶⁰ TAMTÉŽ

učitelský spolek Komenský, který později do svého výboru zvolil i K. V. Raise a také za jeho přispění pořádal řadu vzdělávacích přednášek pro učitele z okolí.⁶¹

Po svém příchodu do Hlinska učil ve školním roce 1882 – 1883 po předchůdci Čenku Růžičkovi, který byl přeložen a stal se řídícím učitelem v Kameničkách, ve spojených třetích třídách obecné smíšené školy.⁶² V prvním roce svého pobytu v Hlinsku se rovněž oženil a za manželku si vzal svou bývalou kolegyni z Trhové Kamenice, učitelku Marii Hroznou.⁶³ Marie byla dcerou telegrafního úředníka z Pardubic. Zpočátku bydleli na náměstí v prvním poschodí domu číslo 11 a tam se jim narodila nejstarší dcera Marie Mišková – Raisová, která se později starala o literární odkaz svého otce.⁶⁴ Později se přestěhovali do Kostelní (dnes Husova) ulice do domu tehdejšího okresního tajemníka Sekery.⁶⁵ Za svého pobytu v Hlinsku složil zkoušku pro měšťanské školy a snažil se dostat blíže centru kulturního života, a proto usiluje o přeložení do Prahy.⁶⁶ Podařilo se mu to až po deseti letech působení u nás na Vysočině roku 1887. Učitelský sbor v Hlinsku se s ním rozloučil na zvláštní schůzi spolku Komenský za předsednictví Václava Macháčka ve Rváčově. Za přátele z Trhové Kamenice se s ním rozloučil jeho dlouholetý přítel trhovokamenický lékař MUDr. Bohumil Brebera.⁶⁷

Do našeho kraje se z Prahy vrátil na kratičkou návštěvu až teprve dva roky před svou smrtí dne 5. července 1924. Vydal se sem nájemným autem se svou vnučkou a malířem Adolfem Kašparem, který si udělal několik náčrtů v Kameničkách k ilustraci Raisova Západu⁶⁸. Na krátkou chvíli se zastavil též v Trhové Kamenici, kde pohovořil s paní Dejňožkovou, sestrou svého prvního bytného krejčího Linharta, která byla nějaký čas za svobodna u Raisů pomocnicí v domácnosti. Karel Václav Rais zemřel 8. července 1926 v 10 hodin večer ve věku 67 let a 12. července byl zpopelněn v pražském krematoriu.⁶⁹

---

⁶¹ Soukromý archiv pana Josefa Vaňáče

⁶² Fotografie – Škola v Hlinsku, kde učil K. V. Rais v letech 1882 – 1887 – viz příloha č.8

⁶³ Fotografie – K. V. Rais se svou chotí – 25 let po svatbě – viz příloha č.9

⁶⁴ Fotografie – Manželka K. V. Raise s dcerou Marií – viz příloha č.10

⁶⁵ Fotografie – Dům, kde bydlel K. V. Rais, Hlinsko, Husova ulice 394 – viz příloha č.11

⁶⁶ Fotografie – Manželka Marie s dcerou Doubravkou, K. V. Rais s rodinou – viz příloha č.12

⁶⁷ Červenka. J. *K. V. Rais na Hlinecku*. s. 17-19

⁶⁸ Fotografie - Kresba malíře Adolfa Kašpara – ilustrátora Raisova „Západu“ – viz příloha č.13

⁶⁹ Červenka. J. *K. V. Rais na Hlinecku*. s. 16, 19

8. LITERÁRNÍ STOPY

O první literární projevy se K. V. Rais pokoušel již během svých jičínských studií, ale díla skutečné literární hodnoty začala vznikat až za jeho působení v Trhové Kamenici. Řada jeho literárních prací má nějaký vztah k Trhovokamenicku a Hlinecku.

V Trhové Kamenici začal psát drobné dětské básničky, z nichž některé byly zařazeny později, a dosud zařazovány jsou, do školních čítanek.

8.1 Povídková tvorba

První jeho prozaický článek, fejeton „Na horách“ otištěn roku 1878 v učitelském časopise „Posel z Budče, líčí život lidu na Vysočině. Obsah fejetonu charakterizuje úryvek: *„Všude zírá bída. Potravou jsou brambory a chléb; bojím se téměř chléb ten chlebem nazvati, ten černý chléb by vám, měšťáci, sotva chutnal černý, mazlavý je jako těsto. Z bramborů připravují polévku, jedí se pečené a na loupačuk, ve svátek připravují se z nich s troškou mouky „trpálky“. Trpálky jsou dětem pravou lahůdkou. Kusu řádného šatu děti nemají, jen nuzný bavlněný šat a obuví jsou mnohým pouhé, dřevěnými podrážkami opatřené střevíce. Ubožáci přijdou zmrzlí, a přijdou dnes, zítra, každého dne. Těší je to ve škole snad proto, že se mohou dostat z těch domácích učených stěn, že mohou spatřiti jiné lidi než v zabeďněné jejich světničce.“*

Některé články uveřejňoval též v Chrudimském časopise „Posel z východních Čech“. Závažnější a rozsáhlejší tvorba vznikala až za jeho pobytu a působení v Hlinsku a v Praze.

Cyklus povídek „Z vlasářských pamětí“, napsaný ještě v Hlinsku, připomíná tradice Trhovokamenicka, kterou založili židé z Dřevíkova. Po roce 1740 přicházejí do Dřevíkova židé vyhnaní z měst a zakládají zde svou svéráznou kolonii, kterou připomíná tzv. „židovská ulička“ a židovský hřbitov. Rais zde zachycuje vlasáře, kteří chodili od vesnice k vesnici a skupovali ženské vlasy. Tyto vykoupené vlasy nosily domů a z nich pletli sítky pro ženy, které na to měly a chtěly si vlasovými sítkami chránit své umné a nákladné účesy. Sítky na vlasy se staly módou a poptávka po nich

vzrůstala, a tak židé zadávali jejich pletení podomáckým dělnicím. Tak vznikla specifická podomácká výroba, tzv. „necování“ (nek = síť). Karel Rais zde upozorňuje na to, že to byla bída a chudoba, která nutila ženy zemědělských dělníků a drobných rolníků prodávat za malý obnos peněz, za šátek nebo kousek kartounové látky své krásné dlouhé vlasy. Rais tento obchod nijak neodsuzoval, židy bral jako lidi, kteří pomáhají lidem v tíživé situaci.

Do zámečku ve Svobodných Hamrech je zasazen děj povídky „Špačci“. Svobodohamerský zámeček je zde nazýván Mlaka. Skutečnými předobrazy hlavních postav povídky jsou skutečně žijící osoby, statkář Jan Nevole, rodák z Chotěbořska, a penzionovaný generál srbské armády František Alexandr Zach, statkářův starý přítel, který u něho trávil několik let svého stáří. Spisovatel obě postavy znal a v rozmarném povídkovém ději je přejmenoval na statkáře Rozvoru a generála Zubra. Humorný tón povídky je dán vzájemným soužitím a hašteřením obou postav, které skončilo náhlou smrtí paní Rozvorové. Ve skutečnosti byl generál Zach významným bojovníkem za svobodu Slovanů v polovině minulého století a jeho osud a život byl velmi pestrý.⁷⁰ Také mládí statkáře Jana Nevole bylo poznamenáno revolučním vlasteneckým nadšením, později byl členem okresního zastupitelstva nasavrckého. Rais se s oběma muži znal nejspíše díky návštěvě, kterou podnikl společně s řídícím Macháčkem, který jim chtěl osobně poděkovat za finanční dar škole. Oba muži pomáhali nejen finančně, ale i například knihami a to jak škole, tak i vzdělávací besedě Neruda, studentům a chudým lidem z vesnice. Název prózy se může vysvětlit dvojím způsobem – buď podle

---

⁷⁰ František Zach, absolvovalý právník začal svou životní kariéru jako magistrátní úředník ve Znojmě. Když v roce 1830 vypuklo v Polsku povstání, bojoval za svobodu Slovanů v Krakově. Po porážce polského povstání uprchl do Francie, kde se věnoval studiu vojenského umění. Odtud odchází do Švýcarska, kde se věnoval studiu školství. Jako polský emisar se vydává přes Cařihrad do Srbska. Když roku 1848 v Praze vypukla revoluce, spěchá domů a stává se jedním z organizátorů Slovanského sjezdu a bojů lidu na barikádách. Po porážce revoluce odchází na Slovensko a tam po boku Ludevíta Štúra organizoval revoluční boj Slováků proti Maďarům. Roku 1850 se vrací do Srbska, kde vstoupil do knížecí armády a stává se organizátorem srbské vojenské akademie a jejím velitelem. Po převratu v Srbsku se na čas opět uchyluje do Švýcarska, ale nový kníže ho opět povolává na vojenskou akademii. Stal se prvním srbským generálem a za války mezi Srbskem a Tureckem byl jedním z hlavních velitelů srbské armády. Po zranění mu byla amputována pravá noha nad kolenem. Po vyléčení byl penzionován a na sklonku svého života odchází na pozvání přítele Nevoleho do Svobodných Hamrů. Zemřel roku 1892 ve věku 85 let v Brně.

hašteření obou postav, nebo podle ptačích budek, které jsou rozmístěny v zámeckém parku.

Do Svobodných Hamrů je nepochybně situována také povídka „Pro číslo“, protože popis cesty z Hamrů do Kamenice odpovídá zhruba skutečnosti. Rais zde popisuje, jak bývaly dále využity stará čísla novin, které dostával se zpožděním od hlineckého hospodského Adámka nebo které si později sám kupoval. Rais zde líčí postavu venkovského krejčího a vášnivého čtenáře Sejkora, který chodí do městečka, i za toho nejhoršího počasí, aby si mohl od Raise půjčit noviny: „*V téhle psotě jdete pro číslo?*“ „*Ale raďte být tak laskav, už mi to nedá, čtyři dni jsem bez něho a poslíček nejde.*“ „*Tak se přec posadte!*“ „*A prosím zase pojedu, abych byl za chvíli doma; v té Siberiji bych ještě zabloudil!*“ *odpověděl Sejkora, a prohnuv se, toužebně pohlížel na časopisy, po stole rozložené.*⁷¹ Ty pak doma předčítá své ženě a dětem a rozčiluje se nad jejich politickým obsahem.

Do třetice je do Svobodných Hamrů umístěn děj povídky „Jak hráli o králi Václavu“ ke které obdržel materiál v podobě zápisků z časů, kdy byl majitelem hamerského statku podivínský hrabě Pötting. Zápisky pocházely od otce G. J. Schulze, inspektora vídeňské paroplavební společnosti, svobodohamerského rodáka. Jeho otec tam na pfundhellerovském panství správcovoal.

do osady Zubří je svým dějem zasazena povídka „Ta srdce“. V ní líčí postavu dobráka tkalce Jozy Nepovíma, který je po smrti své ženy vystaven nátlaku dvou žen, které se chtějí stát hospodyněmi v jeho chalupě. On se však ujme Toničky, příbuzné své ženy, která čeká nemanželské dítě se svým bývalým nevěrným přítelem a stane se tak dobrým otcem cizího dítěte.

Povídka „Školáci“ je pražskou vzpomínkou na jeho trhovokamenické žáky. Rais zde popisuje zvyklosti místních lidí, cestu dětí do školy, jak se oblékali a například co jedli: „*Přes oběd zůstávali ve škole; vyndali si své krajíce černého a mazlavého chleba, zámožnější jablko nebo hnětinku, prachandou posypanou, a rokující, přechávali chvíli, než se domácí školáci od teplých obědů opět scházeli. Někteří zatím u kupce nakoupili trochu soli, koření neb oleje pro domácnost. Jiní usedali u záhřivných kamen a pojedše*

---

⁷¹ Rais. K. V. *Povídky K. V. Raise*, s. 9

*podřimovali; zvláště ti menší cvalíci usnuli někdy doopravdy. Odpůldne bylo malým čekati na větší; sami se na cestu nevydali, vždyť by byli zapadli.*⁷²

S jeho učitelskými léty v Trhové Kamenici souvisí také povídka „Pinkavův svátek“. Rais v ní vypráví vlastní příhodu o tom, jak se na něho paní řídící zlobila, když se dozvěděla, že věnoval velkou část koblih, které mu usmažila k svátku, jakémusi tulákovi, který o sobě tvrdil, že je bývalým učitelem, a navíc mu přidal ještě šatstvo a prádlo: „*To je hrůza! Kdyby to matka věděla, nevím, co by říkala! Podle toho, co sám vypravuje, nemají u nich nazbyt. Je to marnotrata!, a pomlčivši trochu pokračovala mírněji: „Ale co by nám konečně bylo do tho, co dělá s vlastním šatstvem, ale my mu k svátku usmažíme koblihy, takové koblihy! a on je dá sníst neznámému pobudovi!*“⁷³ Tato povídka mimo jiné svědčí o Raisově dobrosrdečnosti a laskavosti.

Vzpomínkou na Raisovu cestu z Kamenice do Českých Budějovic, kde vykonal zkoušku učitelské způsobilosti, je povídka „Káča“. Líčí zde cestovní trampoty Ondřeje Klepetka s ohromným džbánem – káčou do kterého se vešlo nejméně 5 litrů piva: „*Po každé, když lokomotiva zahvzdla, honem, honem chytil Káču, a již byla na klíně, aby na stanici nenadělala mrzutostí. Někdy však vlak také zapískl z jiné příčiny, a tu Klepetko seznal, že zbytečně pospíchal, Káču opět s klína sundával a jen mhoural, jestli se mu nikdo nesměje.*“⁷⁴ S káčou cestoval k řídícím do vesničky Zalíbené, ale všechny útrapy, které cestou zažil, nakonec nedošly náležitého ocenění a splnění tajného přání získat tajně milovanou dceru řídících Emču. Ta se nakonec provdala za nedostudovaného mládence Kličku. Charakter snaživého, ale polašského a přitom vypočítavého hrdiny se však nekryje s povahou autora povídky, K. V. Raisem.

V povídce „Matka a děti“, jinak smutném příběhu mateřské lásky a touhy po dětech, je velmi živě v postavě krejčího Strnádky popsán jeho bývalý bytný krejčí Linhart i s charakteristickými způsoby vyjadřování, při němž označuje vše, co se mu líbí jako „výborně dobré“. Rais zde popisuje sám sebe, jak pomáhal stařence se psaním dopisů. Povídka vypráví o staré matce, které se velmi stýská a touží se setkat se svými syny, ti jsou však bezcitní, závistiví a chtějí hlavně dostat peníze. „*Před několika dny stál jsem opět na hřbitově při pohřbu. Zahrabávali starého Pařízka; vkládali jej do téhož hrobu, do kterého byli před lety uložili jeho ženu. Tentokráte přijeli na pohřeb*

⁷² Rais, K. V. *Povídky K.V. Raise*, s. 48

⁷³ Rais, K. V. *Půlpáni a čtvrtpáni*, s. 58

⁷⁴ Rais, K. V. *Povídky*, s. 27

všichni tři synové. Přijeli již den před pohřbem. Čekal jsem, že mne alespoň nejmladší navštíví, věda, že jsem mu psával maminčiny listy, že přijde a bude se vyptávat na drahou její hlavu. Nepřišel. Patrně v cizině, v denní lopotě zapomněl na vše. Pohřeb podivínského výminkáře byl také bez pláče“ ... „Dědicům zůstalo skoro půldruhé stovky; snad to tušili, a proto přijeli.“⁷⁵

Děj další Raisovy povídky „Poslední radosti“ je položen do blíže neurčité vsi na Hlinecku. Nejspíše však do vesničky Včelákov – Včelínek.

Povídka „Smrt na samotě“ líčí smutnou událost, která se stala na Čertovině u Hlinska, kde zemřely během tří týdnů tkalci Luňáčkovi čtyři děti ve věku tři až deset let na spálu a záškrť.

8.2 Román „Západ“

Kameničky u Hlinska jsou dějištěm Raisova významného románu „Západ“. ⁷⁶Odborníky je Západ považován za umělecké vyvrcholení Raisova díla. Román poprvé vyšel v roce 1896. Rais zde využívá své zkušenosti a osobní zážitky, které měly pro vytvoření díla velký význam. Některá z míst, které Rais v románu popisuje, můžeme přesně určit. Kameničky jsou zde přejmenovány na Studenec a Hlinsko, které se stává v románu dějištěm některých epizodních událostí, přejmenoval na Skalsko. Toto přejmenování Rais volil hlavně proto, aby zdůraznil, že jeho dílo je dílem beletristickým a ne dokumentárním. V románu se vyskytují i další názvy obcí, které však není možné blíže identifikovat, oproti tomu také použil názvy míst, které skutečně existují, například Včelákov. V hlavní postavě románu faráře Kalouse líčí krásný lidský vztah venkovského faráře k lidem v tomto krásném a zároveň velmi chudém koutku

---

⁷⁵ Rais, K. V. *Horské kořeny*, s. 86

⁷⁶ Vesnici Kameničky můžeme nalézt v okrese Chrudim mezi městy Hlinsko a Svratka. Leží v nadmořské výšce 600 m nad mořem. Nejbližší Kameničkám jsou vesnice Jeníkov, Filipov, Dědová nebo Chlumětín. Dříve byly Kameničky větší vesnicí – městysem známým pod názvem „Soukenná Kamenička“, která byla původně větší než Hlinsko. Kameničky byly vypálené a zničené, ale z žádných pramenů se nedozvíme kdy a kým. Tamější obyvatelé utekli na hrad Rychmburk a do Kameniček se již nevrátili. Krajina tak zpustla a stala se domovem pouze pro vlky a medvědy. První zmínka o Kameničkách pochází z roku 1350, ale první doložená zpráva o obci pochází z roku 1392. Další zmínka z roku 1485 dokládá, že se tehdy vesnice jmenovala Reichlova Kamenicze. Lidé zde zpracovávali železnou rudu v železných hutích. Práce však byla velice obtížná a tak brzy poté lidé rudu přestaly zpracovávat. Vesnice dostala název díky hromadám kamení rozsetých po krajině, jelikož kamení zde bylo opravdu dostatek. Z toho také plyne, že vesnička byla velice chudá. Většinu roku je zde zima a díky tomuto špatnému počasí se zdejší krajině říká „Česká Sibiř“ nebo „Bohem zapomenutý kraj“. Původně se zde nacházela také spousta rybníků, které však byly zasypané a v dnešní době už můžeme nalézt jenom jeden – „Krejcar“. Název má původ v době, kdy se rybník stavěl, protože dělníci dostávali mzdu jeden krejcar denně, bez stravy.

Vysočiny. Jeho pochopení a láska k chudému lidu je bezmezná. Dává lidu vše, co mohl chudý farář lidem dát. Vidí sice chudobu jako sociální jev, ale kromě své osobní lásky a obětavosti nemůže ukázat cestu k řešení sociálních rozporů a jejich důsledků cestou určité sociální revolty. Zde do značné míry vyjádřil své názory a postoje sám autor. Čtenářský ohlas románu byl velký. Důkazem toho je i to, že pod vlivem četby tohoto románu přichází do našeho kraje malíř Antonín Slavíček, pod jeho vlivem i František Kaván a řada dalších k více méně krátkodobějším pobytům.⁷⁷

8.2.1 Postavy v románu

Některé postavy v románu jsou postavy, které opravdu žili a Rais je osobně poznal. Nejvýznamnější je postava faráře Antonína Kalouse, kterého v románu znázornil vzdělaný farář Josef Pardus.⁷⁸ Josef Pardus se narodil roku 1801 v Přelouči. V Kameničkách působil od roku 1851 jako lokalista a později jako farář až do vysokého věku. Pardus patřil k nejvýznamnějším kněžím své doby a jeho zálibou byly hlavně přírodní vědy a historie. Byl to veselý člověk, který měl rád lidi. Rais se s ním osobně seznámil krátce po svém příchodu do Hlinska na pohřbu děkana Něděleho, který byl hlíneckým duchovním. V muzeu můžeme najít výstřížek z novin, který potvrzuje, že Pardus byl skutečně oblíbeným člověkem, stejně jako farář Kalous v románu: *„Od přátel se Rais dověděl, že kameničovský osobní děkan a konsistorní rada je takový lidumil, že by daroval prosebníkovi poslední, ale že je to také společenský člověk; rád zasedne se známými v Adámkově hostinci, žádný žert nepokazí, naopak, spíš přispěje k družné zábavě vlastními veselými vzpomínkami.“*⁷⁹ Josef Pardus zemřel 26. července 1892 a je pohřben v Kameničkách, kde dodnes můžeme nalézt jeho hrob u zdi před vchodem do kostela.⁸⁰ Řídící Pondělíček měl také svého předchůdce ve skutečně žijící postavě, v učiteli Čenku Růžičkovi.

Hlavní postavou románu je farář Antonín Kalous, farář, kterému bylo více než devadesát let. Jeho hlavním posláním je pomáhat svým farníkům všemožnými způsoby. Lidé si ho chovali ve velké úctě. Pro těžce nemocného člověka či člověka těsně před smrtí znamenala jeho návštěva uklidnění a lehký odchod ze světa jako tomu bylo v případě „mastné Ančky“. Farář představuje velmi skromného a dobrosrdečného člověka, ke kterému lidé vzhlíží, což je patrné například z úryvku, kdy farář odchází z

⁷⁷ Fotografie – Dopis Antonína Slavíčka K. V. Raisovi – viz příloha č. 14

⁷⁸ Fotografie - P. Josef Pardus, představitel Antonína Kalouse v románu „Západ“ – viz příloha č.15

⁷⁹ Mrkvička, F. *Raisova hlínecká léta*

⁸⁰ Fotografie – Hrob Josefa Parduse v Kameničkách – viz příloha č. 16

fary: „*Na stupních přede dveřmi se zastavili, a farář drže se obou přátel, přimhouřenýma očkama se rozhlédl po silnici. Byla plna lidstva, hlava vedle hlavy – mužští, ženské, staří, mladí; řada dětí z celé kolatury se vinula daleko po silnici.*“ Kalousovým největším přáním bylo strávit poslední dny svého života na faře, ale rozhodl se odstěhovat do malého a útulného stavení k páteru Vendelínu Čečetkovi do vesničky Přílepy. Jeho práci na faře zatím zastával páter Letošník, kterému měla být předlohou postava Jana Rudolfa Selichara, skutečně žijícího nástupce Josefa Parduse v Kameničkách.⁸¹ V románu faráře Kalouse opustí, kvůli své matce, která je velice smutná z toho, že má svého syna tak daleko od sebe a farář si tak najde náhradu – svého synovce, který je však velmi slabý na to, aby mohl působit v tak drsném prostředí, jako je právě Studenec. Farář Kalous zemřel ve věku 92 let právě ve chvíli, kdy vychází ze své fary, aby se vydal na cestu do nového bydliště. Zemře tak v místě, které velmi miloval.

V románu můžeme najít také jisté nesrovnalosti oproti skutečnosti. Farář Kalous působil v Kameničkách pouze 41 let a nikoli 52, jak je uváděno v románu a dále jsou zde jisté odlišnosti v letech faráře Kalouse (Parduse) a faráře Duchoně (Něděle).

Název západ neodkazuje jen na poslední dny starého faráře, ale také na poslední dny jeho sestry Kristiny, jež byla jeho velkou oporou a ve stáří se k němu nastěhovala, aby ho mohla opatrovat. Kristinina dcera Rézi žila v Jičíně a za matkou často nejezdila, proto svou lásku a touhu opatrovat někoho zúročila právě při pobytu s bratrem.

Samotný děj se odehrává během relativně krátké doby, zhruba během dvou let. Román se skládá z drobných událostí a farářových vzpomínek. Je zde také vylíčen život rodiny řídícího Pondělíčka. Pondělíček byl učitel, který do Studence musel jít za trest, ale nikdy nepřestal toužit po návratu zpět do města, kde by jeho děti mohly studovat. Farář Kalous vypráví celý příběh řídícího Pondělíčka až na konci románu školnímu inspektorovi a zároveň se přimlouvá za jeho přeložení do města.

8.2.2 Popis

Významnou součástí všech jeho děl je popis. Rais popisuje velmi dopodrobna jak stavby, tak i místnosti a jejich vybavení. Častěji však můžeme nalézt popisy lidí a hlavně krajiny. Nejvýznamnější jsou však popisy přírody, které tvoří značnou část díla.

---

⁸¹ Fotografie – P. Jan Selichar – nástupce Josefa Parduse v Kameničkách – viz příloha č.17

Popis Studence a Skalska je velmi detailní a vyskytuje se v románu několikrát, podle ročního období. Vždy když se objeví nová postava, je vždy důkladně popsána. Rais měl výborný pozorovací talent, na postavách vytýká charakteristické vlastnosti: „Řídící Pondělíček byl prostředně velký, slabý a vesnice mu čouhala ze všech kapes. Kabát mu v týle odstával, na ramenou tvořil hrbolce a v bocích byl zúžen; také široké kalhoty nebyly zrovna v módě. Na hlavě měl tvrdý klobouk, střechy již blýskavé, ale nově olemované. Tváře měl dost plné, ale bledé, pod očima sivé, vousků jen kousek před ušima, vlasy kolem skrání mu již zbělely. Strnulý úsměv mu ani teď nezmizel se rtů a modré, měkké oči byly velmi plaché.“⁸²

8.2.3 Inspirace pro další umělce

Rais vylíčil přírodu natolik působivě, že to inspirovalo spoustu známých i méně známých malířů. Jedním z nejvýznamnějších byl impresionistický malíř Antonín Slavíček, kterého četba románu natolik zaujala, že se rozhodl krajinu blíže poznat. Raisovy dokonce v roce 1903 napsal a poprosil ho, aby mu pomohl s ubytováním. V Hlineckém muzeu můžeme nalézt dopis, který byl adresovaný K. V. Raisovy a pochází nejspíše z roku 1904.⁸³ Slavíček v něm vyjadřuje svůj vděk a úctu ke spisovatelovu dílu.

Antonín Slavíček se v Kameničkách dokonce na několik let usadil, vytvořil mnoho zajímavých obrazů znázorňujících zdejší krajinu a přivedl do Hlinska další významné osobnosti – H. Masaryka, A. Zeyera nebo B. Dvořáka. Krajina lákala nejen malíře ale například i historika J. Golla s rodinou či spisovatelku A. Tilschovou, která postavu Antonína Slavíčka použila ve svém románu Vykoupení. Rais přivedl do Kameniček také ilustrátora Adolfa Kašpara, který ilustroval kromě Západu i jiné jeho knihy. Rais po Kašparovi chtěl, aby vystihl chudobu a smutek tohoto kraje. Doporučuje mu také, aby využil hlavně podzimní a zimní roční období. Kašpar však preferoval slunné krajiny, a proto ho Hlinsko ničím nenadchlo⁸⁴

---

⁸² Rais. K. V. *Západ*. s.13

⁸³ Fotografie – Dopis Antonína Slavíčka K. V. Raisovi – viz příloha č. 18

⁸⁴ Bastl, Miroslav a kol. *U nás v Kameničkách*. s. 44

8.2.4 Jazyk

K. V. Rais všechny svá díla psal takovým jazykem, který je blízký a srozumitelný všem vrstvám lidu. To se týká i románu Západ. Autor zde používá také názorná přirovnání a to jak přirovnání z oblasti přírody, pracovní činnosti nebo přirovnává k různým zvířatům. V textu můžeme nalézt také různé knižní a zastaralé výrazy jako například kvíčalky – dnavé bolesti v nohou, jednuška – zlatka nebo cacorka – konipásek. V textu se vyskytují také latinské citáty (*Requiem aeternam dona eis, Domine* – Odpočinutí věčné dej jim, Pane!), které naznačují vzdělanost faráře Kalouse. Ten se však jinak vyjadřuje úplně obyčejně, jako prostý člověk. V románu se nevyskytují žádná nářečí ani dialekty.

9. ZÁVĚR

Cílem mé práce bylo najít v Městském muzeu v Hlinsku všechny možné a dostupné informace týkající se spisovatele Karla Václava Raise, který na Hlinecku působil jako učitel. Pro vypracování této práce byly nejdůležitější materiály právě z muzea, které jsem doplnila precizně vedenými poznámkami, které si po dlouhá léta vedl pan učitel Josef Vaňáč, velký Raisův znalec. Jednotlivé kapitoly této práce mapují Raisův život, od narození až po jeho odchod z Hlinska do Prahy v roce 1887.

O Raisovi vyšlo mnoho článků, které byly publikovány ve velkých a známých periodících. Všechny tyto články jsou, myslím si, velmi dobře zpracované na rozdíl od článků, které vycházely v místních novinách – o nich takřka nic nevíme a asi se ani nedozvíme, jelikož jsou nejspíše v soukromých sbírkách a archivech Raisových obdivovatelů nebo jsou již dávno ztracené.

Velmi důkladně jsem přečetla Raisovy knihy a pročtená jsem veškeré materiály v muzeu, což mě přesvědčilo o Raisově jedinečnosti. Jako velmi mladý odešel z rodného kraje a vybudoval si velmi dobré postavení v kraji, kam přišel jako naprostý cizinec. Z materiálů vyplývá, že Rais byl velice laskavý a oblíbený mezi chudým lidem, mezi žáky i mezi lidmi z tehdejších vyšších kruhů. Díky jeho příchodu se začala formovat jistá kulturní osvěta, která do té doby neexistovala.

Popravdě mne trochu mrzelo, že Hlinecké muzeum a galerie uchovává tak málo informací o Raisovi, i když je to nejspíše jedna z nejvýznamnějších osob, která kdy v Hlinsku žila a pracovala. Hlinecké muzeum disponuje hlavně fotografiemi a výstřižky z novin. Dnes už Raise připomíná pouze pamětní deska na budově gymnázia, které nese jeho jméno.⁸⁵

Karel Václav Rais patří mezi nejvýznamnější osobnosti 2. pol. 19. století a jeho díla kritizující život na venkově v 19. století jsou nedílnou součástí české realistické tvorby.

---

⁸⁵ Fotografie – Budova Gymnázia K. V. Raise v Hlinsku s pamětní deskou – viz příloha č. 19

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

PRAMENY

Městské muzeum a galerie Hlinsko

Fond Karla Václava Raise

ČERVENKA, Jaromír. *K. V. Rais na Hlinecku*. 1. vyd. Pardubice: Krajská poradna lidové tvořivosti, 1956, krabice č. 2

SMUTNÝ, S. *Kdyby to věděl pan profesor*. Výstřížek z novin. K. V. Rais - krabice č. 2

MIŠKOVÁ-RAISOVÁ, M. *Rodný domek Karla Václava Raise*. Lidová demokracie, 1954, K. V. Rais – krabice č. 2

Když se zalíbí jímavý veršik hřbitovní poesie. Výstřížek z novin. K. V. Rais – krabice č. 2

MRKVIČKA, František. *Raisova hlinecká léta*. Výstřížek z novin. K. V. Rais – krabice č. 2

LITERATURA

PALA, Karel a Jan VŠIANSKÝ. *Slovník českých synonym*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1994, 439 s ISBN 8071060593

KŘIVANOVÁ, Magda a kol. *Hlinsko*. 1.vyd. Praha: Tiskárna Tomáš Daniel, 2009, 173 s ISBN 9878025445938

CHALOUPKA, Otakar. *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*, 1. vyd. Praha: Albatros, 1985, 480 s

HOMOLOVÁ, Květa, OTRUBA, Mojmír, PEŠATA, Zdeněk. *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století*. 3. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1982

MUKAŘOVSKÝ, Jan. Dějiny české literatury III. 1. vyd. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1961, 631 s

RAIS, Karel Václav. *Západ*. Vyd. 28. Praha: Vyšehrad, 1976, 202 s

RAIS, Karel Václav. *Z domu*. 2. vyd. Praha: Nakladatel F. Topič, 1929, 70 s

RAIS, Karel Václav. *Povídky*. 1.vyd. Praha: Mladá Fronta, 1957, 212 s

RAIS, Karel Václav. *Horské kořeny*. 1.vyd. Hradec Králové: Kruh, 1976, 396 s ISBN 46-003-76

RAIS, Karel Václav. *Půlpáni a čvrtpáni*. 1.vyd. Praha: Československý spisovatel, 1985, 408 s

RAIS, Karel Václav. *Povídky K.V. Raise*. 2. vyd. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1956, 232 s

RAIS, Karel Václav. *Mezi lidmi*. Praha: Nakladatel F. Topič, 1898, 245 s

BASTL, Miroslav a kol. *U nás v Kameničkách*. Pardubice: Silueta, 2001, 67s

PŘÍKLOPIL, František. *Kameničky*. RVZ Seč, 1992, 62 s

Soukromý archiv pana Josefa Vaňáče, Hlinsko

INTERNETOVÉ ZDROJE

<http://www.hrackybukacek.cz/>

<http://www.vesely-kopec.eu/vesnicke-masopustni-obchuzky-a-masky-na-hlinecku>

SEZNAM PŘÍLOH

- č. 1 Portrét Karla Václava Raise
- č. 2 Rodný dům K. V. Raise v Bělohradě
- č. 3 Pamětní deska na domě, kde stával rodný domek K. V. Raise v Bělohradě
- č. 4 Bratři K. V. Raise – Karel, Antonín a Jindřich z roku 1893
- č. 5 Raisovo vysvědčení z německé školy ve Vrchlabí
- č. 6 Lékařské vysvědčení o zdravotním stavu K. V. Raise
- č. 7 Podoba Trhové Kamenice v letech 1877 – 1882
- č. 8 Škola v Hlinsku, kde učil K. V. Rais v letech 1882 – 1887
- č. 9 K. V. Rais se svou chotí – 25 let po svatbě
- č. 10 Manželka K. V. Raise s dcerou Marií
- č. 11 Dům, kde bydlel K. V. Rais, Hlinsko, Husova ulice 394
- č. 12 Manželka Marie s dcerou Doubravkou, K. V. Rais s rodinou
- č. 13 Kresba malíře Adolfa Kašpara – ilustrátora Raisova „Západu“ z Kameniček
- č. 14 Dopis Antonína Slavíčka K. V. Raisovi
- č. 15 P. Josef Pardus, představitel Antonína Kalouse v románu „Západ“
- č. 16 Hrob děkana Josefa Parduse v Kameničkách
- č. 17 P. Jan Selichar – nástupce Josefa Parduse v Kameničkách
- č. 18 Dopis Antonína Slavíčka K. V. Raisovi
- č. 19 Budova Gymnázia K. V. Raise v Hlinsku s pamětní deskou

č. 1 Portrét Karla Václava Raise

č. 2 Rodný dům K. V. Raise v Bělohradě

č. 3 Pamětní deska na domě, kde stával rodný domek K. V. Raise v Bělohradě

č. 4 Bratři K. V. Raise – Antonín a Jindřich

Zahl 465.

Volks-Schule in Hohenelbe.

1. Nachricht

Rais Rindler

Schüler der 4. Klasse bewährte sich im 4. Vierteljahre, wie folgt:

Im sittlichen Betragen 1, im Schulbesuche 1 *), im Fleiße 1

In der Religion		<u>2</u>	In der Geschichte	<u>3</u>
In der deutschen Sprache	im Lesen	<u>2</u>	In der Naturkunde	<u>2</u>
	in der Sprachlehre und Rechtschreibung	<u>3</u>	Im Schreiben	<u>1</u>
	im schriftlichen Gedankenausdruck	<u>2</u>	Im Zeichnen	<u>3</u>
In Rechnen		<u>1</u>	Im Singen	<u>2</u>
In der Formenlehre		<u>2</u>	Im Turnen	<u>0</u>
In der Erdkunde		<u>3</u>	In der böhmischen Sprache	<u>0</u>

*) Zahl der verfaulnten Lehrstunden 8 davon entschuldigt 8 unentschuldigt 0

Hohenelbe, den 11. August 1870

Director.

Klassenlehrer.

Druck von Kohnen und Steyer in Prag

č. 5 Raisovo vysvědčení z německé školy ve Vrchlabí

Vysvědčení lékařské.

Od strany nížejsarého zdravotního lékaře v Bělohradě se listem tímto svědčuje, že Karel Rais, syn pana Pavla Raisa, domare a souseda v Bělohradě, 18 let a 9 měsíců starý, propuštěný z 3 třídy na nižší reálné škole v Jičíně, lékařsky prohlédnutý a vyšetřen byl, a našlo se, že Karel Rais žádnou zoonější ani vnitřní nemocí obkláčen není, a tedy dokonale zdrav se vynachází, proč se každému jak Selednému tak i duševnímu namáhání podrobiti může.

Toto udání se potvrzuje lékařským podpisem a pečetem.

V Bělohradě dne 21. září 1872

Augustin Birkauff

Prostřední lékařství a ranhojičství
přísežný inženýr a soudní lékař.

č. 7 Podoba Trhové Kamenice v letech 1877 - 1882

č. 8 Škola v Hlinsku, kde učil K. V. Rais v letech 1882 – 1887

č. 9 K. V. Rais se svou chotí – 25 let po svatbě

č. 10 Manželka K. V. Raise s dcerou Marií

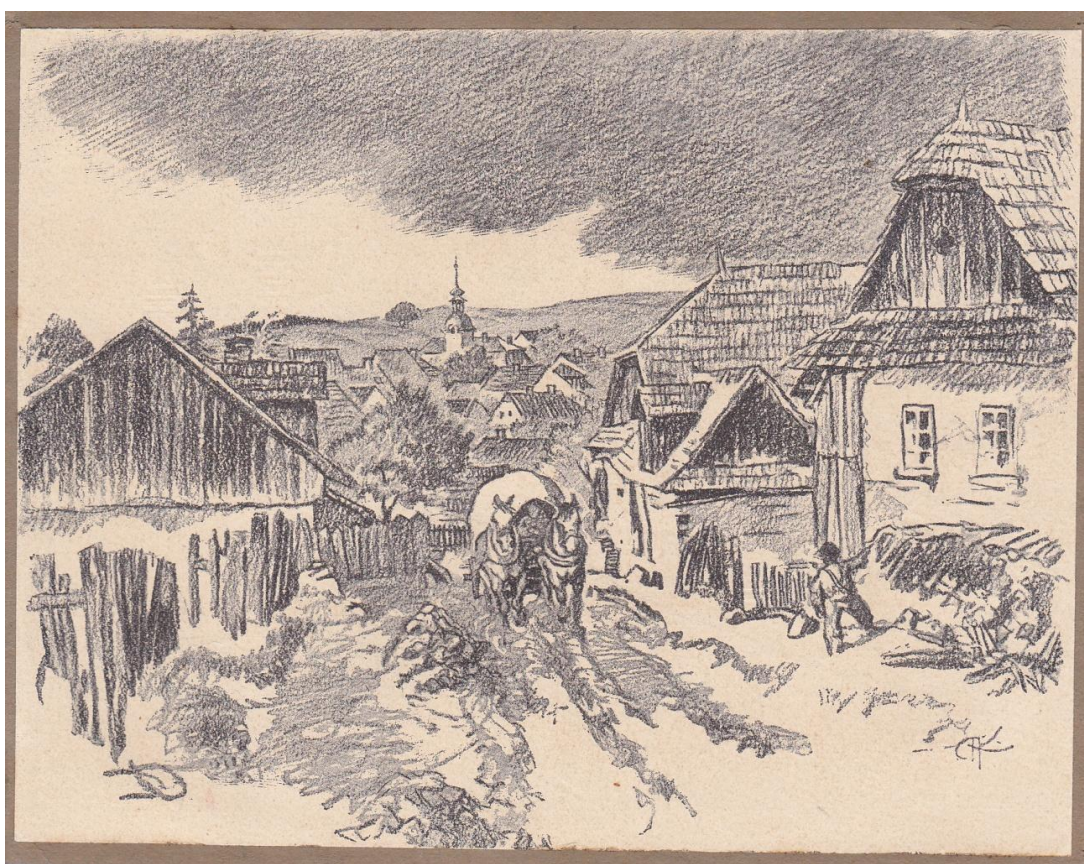

č. 11 Dům, kde bydlel K. V. Rais, Hlinsko, Husova ulice 394

č. 12 Manželka Marie s dcerou Doubravkou, K. V. Rais s rodinou

č. 13 Kresba malíře Adolfa Kašpara – ilustrátora Raisova „Západu“ z Kameniček

Slavný mistr!

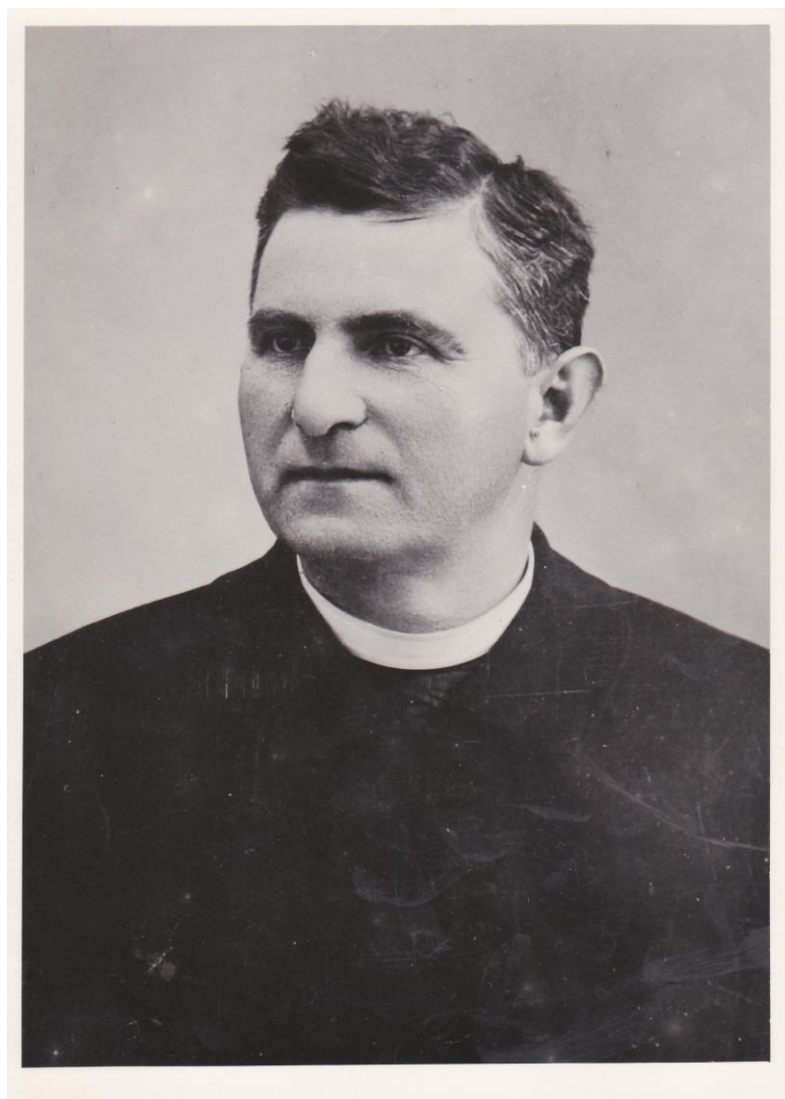
Jen několik slov bych rád napsal k tě
krajím, již sám znalám, drahý mistr! —
Někdy ilorék by rád mnohem víc již dovedl:
z tohoto stanoviska na krajím tu uhlédte —
V těch horstých koutech jsem znal v sobě
mnoho a chtěl jsem se vymanit z mnoha věcí —
Nepde to tak rychle. To formové ať jednou
bude musel, ustoupit úplně do pozadí a výraz
myšlenky bude muset být ještě jednodušší —
Pamatuj^{te} na ten pohled, co jsem tam viděl
na podzim té předlonského roka. — To bylo
to mnoh strážná nadobro, — ale u toho
ještě nejsem — Kdyby tak přibíh dal
a já to jednou dovedl! — Ty, mistr,
mi porozumíte; protože jste mne naučil
ten kraj znát — a ty jsi ho potlučil
úplně — Mě pozadí jeho je doved v poducech —
Pojmete tento zlomek jako skromný věk
za ty velké chvíle, které mi připadly
váš „fápad“ — Jsem úplně váš
A Slaviček

č. 15 P. Josef Pardus, představitel Antonína Kalouse v románu „Západ“

č. 16 Hrob děkana Josefa Parduse v Kameničkách

č. 17 P. Jan Selichar – nástupce Josefa Parduse v Kameničkách

Slavný mistr!

Jen několik slov bych rád napsal k tě
Krajině, již sám znám, drahý mistr! —
Někdy ilorék by rád mnohem víc než doručil:
Z tohoto stanoviska na krajině tu ahlivte —
V těch horstých koutech jsem žil v době
mnoho a chtěl jsem se vymanit z mnoha věcí —
Nejde to tak rychle. To formové, art jednon
bude musit ustoupit i přede do pozadí a výraz
myšlenky bude musit být ještě jednodušší —
Pamatuj^{te} na ten pohřeb, co jsem tam viděl
na podzim té předlonského roka. — To bylo
to mnoh otrásla nadobro, — ale utola
jeste nejsem — Kdyby tak pábik dal
a já to jednon dovedla! — Ty, mistr,
mi porozumíte, protože jste mne naučil
ten kraj znít — a ty jsi ho pochopil
i plus — Mě poznamí jeho je dooed v potuchch —
Přijmete tento zlonet jako skromný věk
za ty velké chvíle, které mi spřávil
vš^{ím} „fápan“ — Jsem i plus vs^{ím}
A Slavíček

č. 19 Budova Gymnázia K. V. Raise v Hlinsku s pamětní deskou